

JOSEPH RATZINGER – PAPEŽ BENEDIKT XVI.

Gospodova molitev

Govor na gori zasnuje, kakor smo videli, obsežno sliko o pravi človečnosti. Hoče nam pokazati, kako je mogoče biti človek. Njegove bistvene uvide bi mogli povzeti v trditvi: človeka je mogoče razumeti samo izhajajoč iz Boga; človekovo življenje postaja pravilno samo, če živi v odnosu z Bogom. Bog pa ni daljni Neznanec. Bog nam v Jezusu kaže božje obličje. V Jezusovem ravnanju in v njegovem hotenju se naučimo spoznati božje misli in sámo božjo voljo.

Če človečnost bistveno pomeni odnos do Boga, je jasno, da k temu spada tudi govorjenje z Bogom in poslušanje Boga. Zaradi tega h govoru na gori spada tudi nauk o molitvi; Gospod nam pove, kako naj molimo.

Pri Mateju je pred Gospodovo molitvijo podana kratka kateheza o molitvi, ki nas hoče posvariti predvsem pred napačnimi oblikami molitve. Molitev ne sme biti razkazovanje pred ljudmi; terja obzirnost, ki je bistvena odnosu ljubezni. Bog nagovarja vsakega posameznika z imenom, ki ga sicer nihče ne pozna, nam pravi Sveto pismo (Raz 2,17). Božja ljubezen do vsakega posameznika je povsem osebna in nosi v sebi to skrivnost edinstvenosti, ki je ne smemo razširjati med ljudmi.

Ta bistvena obzirnost molitve ne izključuje skupne molitve: očenaš sam je občestvena molitev, in samo v človeškem sobivanju z občestvom božjih otrok sploh moremo prekoračiti mejo tega sveta in se podati k Bogu. A to občestvo seveda prebuja tisto, kar je v moji osebi najglobljava; v molitvi se mora to, kar je povsem

osebnega, in tisto, kar je občestvenega, vedno prešinjati, kakor bomo pri razlagi očenaša natančneje videli. Kakor je v odnosu med možem in ženo povsem osebno območje, ki potrebuje varstvo obzirnosti, in hkrati odnos obeh v zakonu in družini po svojem bistvu tudi vključuje javno odgovornost, tako je tudi v odnosu do Boga. Občestvenost skupnosti, ki moli, in tisto najbolj osebno, ki ga je mogoče priobčiti samo Bogu, se prešinjata.

Druga napačna oblika molitve, pred katero nas Gospod svari, je besedičenje, poplava besed, v kateri se duh zaduši. Vsi poznamo nevarnost, da izgovarjamo obrazce, ki smo jih navajeni, in je pri tem duh čisto nekje drugje. Najbolj pozorni smo takrat, ko Boga iz najgloblje stiske za kaj prosimo ali se mu iz veselega srca zahvaljujemo za prejete dobrote. Najpomembnejše pa je – onkraj takšnih trenutnih položajev –, da je odnos do Boga navzoč v globini naše duše. Da se to zgodi, moramo ta odnos vedno znova prebujati in stvari vsakdanjega življenja vedno znova nanašati nazaj na ta odnos. Molili bomo toliko bolje, kolikor bolj je v globini naše duše prisotna ta naravnost na Boga. Kolikor bolj ta naravnost postaja nosilni temelj vsega našega bitja, toliko bolj bomo ljudje miru. Toliko bolj moremo nositi bolečino, toliko bolj razumeti druge in se jim odpirati. To usmerjenost, ki prežema vso našo zavest, to tiho navzočnost Boga na dnu našega mišljenja, čutenja in bivanja, imenujemo »nenehno molitev«. Ta tiha božja navzočnost je naposled tudi to, kar mislimo z ljubeznijo do Boga, ki je hkrati najgloblji pogoj in gonilna sila ljubezni do bližnjega.

Ta resnična molitev, tiha notranjost zedinjenosti z Bogom, potrebuje hrane, in temu služi dejanska molitev z besedami ali predstavami ali mislimi. Kolikor bolj je Bog v nas, toliko bolj bomo mogli biti v molitvenih besedah resnično pri njem. A obratno velja tudi, da dejavna molitev uresničuje in pogloblja našo zedinjenost z Bogom. Ta molitev more prihajati in naj se dviga predvsem iz našega srca, iz naših stisk, pričakovanj, veselja, trpljenja, iz osramočenosti zaradi greha, kakor tudi iz hvaležnosti za dobro. Tako je povsem osebna molitev. A vedno potrebujemo tudi oporo ob molitvenih besedah, v katerih se je izoblikovalo srečanje z Bogom vse Cerkve

in tudi posameznih ljudi. Kajti brez teh pripomočkov za molitev postane naša lastna molitev in naša podoba o Bogu subjektivna in navsezadnje bolj odseva nas same, kakor pa živega Boga. V besedah molitve, ki so vzniknile najprej iz vere Izraela in nato iz vere molivcev Cerkve, spoznavamo Boga in spoznavamo sami sebe. Te besede so šola molitve in preoblikujejo ter odpirajo naše bitje.

Sveti Benedikt je v svojem redovnem pravilu zapisal: */.../ mens nostra concordet voci nostrae* – naš duh naj se ujema z našim glasom.¹ Običajno gre misel pred besedo, išče in oblikuje besedo. A pri molitvi psalmov, pri liturgični molitvi sploh je obratno: beseda, glas gre pred nami, in naš duh se mora prilagoditi temu glasu. Ljudje namreč sami od sebe ne vemo, kako »naj molimo, kakor je treba« (Rim 8,26) – od Boga smo preveč oddaljeni, Bog je za nas preveč skrivnosten in prevelik. In zato nam je Bog prišel na pomoč: Bog sam nam daje molitvene besede in nas uči moliti, podarja nam, da se v molitvenih besedah, ki prihajajo od njega, podajamo na pot k njemu in ga po molitvi z brati in sestrami, ki nam jih je podaril, polagoma spoznavamo in mu postajamo blizu.

Pri Benediktu se poprej navedeni stavek nanaša neposredno na psalme, na veliki molitvenik božjega ljudstva v stari in novi zavezi: to so besede, ki jih je Sveti Duh podaril ljudem, so božji duh, ki je postal beseda. Tako molimo »v duhu«, v Svetem Duhu. To seveda še bolj velja o očenašu: k Bogu molimo z besedami, ki jih daje Bog, kadar molimo očenaš, pravi sveti Ciprijan. K temu dodaja: kadar molimo očenaš, se v nas izpolnjuje Jezusova obljuba o pravih molivcih, ki molijo Očeta »v duhu in resnici« (Jn 4,23). Kristus, ki je resnica, nam je podaril besede, in v njih nam podarja Svetega Duha.² Tako se tukaj razkrije tudi nekaj o dejanskem načinu krščanske mistike. Mistika ni najprej pogrezanje v samega sebe, marveč je srečanje z Božjim Duhom v besedi, ki gre pred nami; je srečanje s Sinom in Svetim Duhom in tako zedinjenje z živim Bogom, ki je vedno tako v nas kakor nad nami.

Medtem ko Matej uvaja očenaš z majhno katehezo o molitvi na splošno, najdemo pri Luku očenaš v drugi povezavi – namreč na Jezusovi poti v Jeruzalem. Luka uvaja Gospodovo molitev z

naslednjo pripombo: »Jezus je nekoč na nekem kraju molil in, ko je nehal, mu je eden izmed njegovih učencev rekel: Gospod, nauči nas moliti ...« (11,1).

Okvir je torej srečanje z Jezusovo molitvijo, ki v učencih prebudi željo, da bi se od njega naučili moliti. To je zelo značilno za Luka, ki je Jezusovi molitvi odmeril poseben, zares poseben prostor v svojem evangeliju. Jezusovo delovanje kot celota izvira iz njegove molitve, molitev nosi njegovo delovanje. Tako se bistveni dogodki njegove poti, v katerih se postopoma razkriva njegova skrivnost, javljajo kot dogodki molitve. Petrova izpoved Jezusa kot svetnika božjega je v povezavi s srečanjem z Jezusom, ki moli (Lk 9,19ss); Jezusova spremenitev na gori je dogodek molitve (9,28s).

Pomenljivo je, da postavi Luka očenaš v povezavo z Jezusovo osebno molitvijo. Jezus nam s tem daje delež pri njegovi lastni molitvi, uvaja nas v notranji pogovor troedine ljubezni, naše človeške stiske tako rekoč dvigne na božje srce. To pa pomeni tudi, da so besede očenaša usmeritve v notranjo molitev, predstavljajo temeljne naravnosti našega bitja, hočejo nas oblikovati po Sinovi podobi. Pomen očenaša sega onkraj sporočanja molitvenih besed. Očenaš hoče oblikovati naše bitje, nas uvajati v Jezusovo mišljenje (prim. Flp 2,5).

Za razlago očenaša to pomeni dvoje. Najprej je zelo pomembno, da Jezusovo besedo slišimo kar najbolj natančno, kakor nam je izročena v Svetem pismu. Poskušati moramo, kolikor je le mogoče, zares spoznati Jezusove misli, ki nam jih je hotel sporočiti v teh besedah. A pred očmi moramo imeti tudi to, da izhaja očenaš iz njegove lastne molitve, iz Sinovega pogovora z Očetom. To pomeni, da sega očenaš v veliko globino onkraj besed. Očenaš obsega celotno prostranost človeštva vseh časov in mu zato ni mogoče priti do dna z zgolj zgodovinsko razlago, naj bo še tako pomembna.

Veliki molivci vseh stoletij so se smeli s svojo notranjo edinostjo z Gospodom spustiti v globine onkraj besede in nam morejo tako razkrivati skrito bogastvo molitve. In vsak izmed nas se sme s svojim čisto osebnim odnosom do Boga čutiti v tej molitvi sprejetega in varnega. Vsakdo mora vedno znova s svojim »mens«, s

svojim lastnim duhom, iti naproti »vox«, tisti besedi, ki prihaja k nam od Sina, mora se ji odpirati in se ji pustiti voditi. Tako se bo odpiralo tudi njegovo srce in bo vsak posameznik spoznaval, kako hoče Gospod govoriti prav z njim.

Očenaš nam je pri Luku izročen v krajši obliki, pri Mateju pa v obliki, v kateri ga je Cerkev prevzela in ga moli. Razprava o tem, katero besedilo je izvirnejše, ni odveč, vendar tudi ni odločilna. V eni kakor v drugi različici molimo skupaj z Jezusom, in smo hvaležni, da so v Matejevi obliki sedmereg prošnjeg razločno predložene, medtem ko se zdijo pri Luku samo delno nakazane.

Preden se lotimo posamezne razlage, si kar na kratko oglejmo zgradbo očenaša, kakor nam jo je izročil Matej. Sestavljen je iz nagovora in iz sedmih prošenj. Tri prošnje vsebujejo nagovor »ti«, štiri pa prosijo za »nas«. V prvih treh prošnjah gre za stvar Boga samega na tem svetu; v štirih naslednjih prošnjah gre za naše upe, potrebe in stiske. Razmerje obeh skupin prošenj očenaša bi mogli primerjati z razmerjem obeh plošč desetih božjih zapovedi. V bistvu razvijata oba dela glavne zapovedi – ljubezni do Boga in do bližnjega –, uvajajo nas na pot ljubezni.

Tako je tudi v očenašu najprej vzpostavljeno prvenstvo Boga, iz katerega sama od sebe sledi skrb za pravo človečnost. Tudi tu gre najprej za pot ljubezni, ki je hkrati pot spreobrnjenja. Človek mora živeti v resnici, da more prav moliti. Resnica pa je »najprej Bog, božjeg kraljestvo« (prim. Mt 6,33). Najprej moramo iti ven iz sebe in se odpreti Bogu. Nič ne more postati pravilno, če nismo v pravem odnosu z Bogom. Očenaš zato začenja z Bogom in nas od tu vodi na pota človečnosti. Naposled se spustimo navzdol do poslednje ogroženosti človeka, na katerega preži hudič – v nas se utegne poroditi podoba o apokaliptičnem zmaju, ki se vojskuje proti ljudem, ki »spolnjujejo božjeg zapovedi in se oklepajo pričevanja za Jezusa« (Raz 12,17).

A vedno ostaja navzoč začetek: Oče naš – vemo, da je Oče pri nas in da nas drži za roko, da nas rešuje. Pater Peter-Hans Kolvenbach pripoveduje v knjigi svojih duhovnih vaj o starcu vzhodne Cerkve, ki ga je sililo k temu, »da bi očenaš vedno začel z za-

dnjo besedo zato, da bi postal vreden molitev končati z začetnimi besedami: ‚Oče naš‘«. Na ta način, tako je pojasnjeval, gremo po poti Vzhoda: »Začnemo v puščavi pri skušnjavi, se vrnemo v Egipt, nato korakamo proti izhodu prek postaj odpuščanja in božje mane in prispemo po božji volji v obljubljeni deželo, v božje kraljestvo, kjer nam Bog razodene skrivnost svojega imena: ‚Oče naš‘«. ³

Obe poti, pot vzpona in spusta, nas moreta skupaj spomniti na to, da je očenaš vedno Jezusova molitev in da se nam odpira iz občestvene povezanosti z njim. Molimo k Očetu v nebesih, ki ga poznamo po njegovem Sinu; tako je Jezus vedno v ozadju naših prošenj, kakor bomo videli pri posamezni razlagi. Končno –, ker je očenaš Jezusova molitev, je trinitarična molitev: molimo s Kristusom po Svetem Duhu k Očetu.

Oče naš v nebesih

Začnimo z nagovorom »Oče«. Reinhold Schneider piše v svoji razlagi očenaša: »Očenaš se začneja z veliko tolažbo; smemo reči Oče. V tej edini besedi je vsebovana celotna zgodovina odrešenja. Smemo reči Oče, ker je bil Sin naš brat in nam je razodel Očeta; ker smo po Kristusovem dejanju spet postali božji otroci«. ⁴ Današnji človek seveda ne občuti zlahka velike tolažbe besede Oče, kajti izkušnja očeta je pogosto ali povsem odsotna ali pa zatemnjena z nezadostnostjo očetov.

Tako se moramo šele od Jezusa naučiti, kaj »oče« dejansko pomeni. V Jezusovih govorih se Oče javlja kot vir vsega dobrega, kot merilo zares »popolnega« človeka: »Jaz pa vam pravim: Ljubite svoje sovražnike in molite za tiste, ki vas preganjajo, da boste otroci vašega Očeta, ki je v nebesih. Kajti on velewa svojemu soncu, da vzhaja nad hudobnimi in dobrimi ... » (Mt 5,44s). Tista »ljubezen, ki gre do konca« (Jn 13,1), ki jo je Gospod izpolnil na križu v molitvi za svoje sovražnike, nam kaže Očetovo bistvo. On je ta ljubezen. Ker jo Jezus izpolni, je povsem »Sin«, in nas vabi, da postanemo »sinovi« in »hčere« – po tej meri.

Vzemimo še eno besedilo. Gospod nas spominja na to, da očetje svojim otrokom, ki prosijo za kruh, ne dajo kamna in nadaljuje: »Če torej vi, ki ste hudobni, znate svojim otrokom dajati dobre darove, koliko bolj bo vaš nebeški Oče dajal dobro tistim, ki ga prosijo« (Mt 7,9ss). Luka podrobneje opiše »dobro«, ki ga Oče daje, ko pravi: »... koliko bolj bo vaš nebeški Oče dal Svetega Duha tistim, ki ga prosijo« (Lk 11,13). To pomeni: božji dar je Bog sam. »Dobro«, ki nam ga podarja, je on sam. Na tem mestu je presenetljivo jasno, za kaj v molitvi v resnici gre: ne za to ali ono, marveč gre za to, da se nam hoče Bog podariti – to je dar vseh darov, »edino potrebno«. Molitev je pot, da postopoma očiščujemo svoje želje, jih popravljamo in počasi spoznavamo, kaj zares potrebujemo: Boga in njegovega Duha.

Ko Gospod uči, da spoznavamo bistvo Boga Očeta z ljubeznijo do sovražnikov in v tem najdemo njegovo »popolnost«, da bi tako mi sami postali »sinovi«, potem je povezava med Očetom in Sinom popolnoma očitna. Potem je jasno, da v ogledalu Jezusovega lika spoznamo, kdo in kakšen je Bog: po Sinu najdemo Očeta. »Kdor vidi mene, vidi Očeta,« reče Jezus v dvorani zadnje večerje Filipu na njegovo prošnjo: pokaži nam Očeta (Jn 14,8s). Gospod, pokaži nam Očeta, govorimo vedno znova Jezusu, in odgovor je vedno znova Sin: po njem, samo po njem spoznavamo Očeta. Tu imamo odločilno podobo pravega očetovstva. Očenaš ne vnaša človeške podobe v nebesa, marveč nam iz nebes – od Jezusa – kaže, kakšni naj postanemo in moremo postati ljudje.

Zdaj pa moramo pogledati še natančneje, da bi ugotovili, da očetovstvo Boga za nas po Jezusovem oznanilu nakazuje dve razsežnosti. Bog je najprej naš Oče, v kolikor je naš Stvarnik. Ker nas je ustvaril, pripadamo njemu: bit kot taka prihaja od njega in je zato dobra; ima svoj izvor od Boga. To velja za človeka na poseben način. Psalm 33,15 v latinskem prevodu pravi: On, ki je oblikoval srca vseh, pazi na vsa njihova dela. Misel, da je Bog ustvaril vsakega posameznega človeka, spada k svetopisemski podobi o človeku. Vsak človek je poseben in Bog hoče takšnega. Vsakega posameznega pozna. V tem smislu je že od stvarjenja samega človek na

poseben način božji »otrok« in Bog njegov resnični Oče. Ta misel je izražena na drug način s tem, da je človek božja podoba.

To nas vodi k drugi razsežnosti božjega očetovstva. Kristus je na edinstveni način »božja podoba« (2 Kor 4,4; Kol 1,15). Cerkveni očetje iz tega izhajajoč pravijo, da je Bog, ko je ustvaril človeka »po svoji podobi«, vnaprej gledal na Kristusa in je človeka ustvaril po podobi »novega Adama«, ki je merilo človeka. Predvsem pa: Jezus je v dejanskem pomenu »Sin« – enega bistva z Očetom. Vse nas hoče privzeti v svojo človečnost in tako v svoje sinovstvo, v popolno pripadnost Bogu.

Tako je otroštvo postalo dinamičen pojem: mi še nismo gotovi božji otroci, marveč naj po našem vedno globljem občestvu z Jezusom to vedno bolj postajamo in bomo. Otroštvo postaja istovetno s hojo za Kristusom. Beseda o Bogu Očetu je tako klic nam samim, da živimo kot »otrok«, kot sin in hči. »Vse kar je moje, je tvoje,« pravi Jezus v velikoduhovniški molitvi Očetu (Jn 17,10), in isto je rekel Oče starejšemu bratu izgubljenega sina (Lk 15,31). Beseda »Oče« nas vabi, da živimo iz te zavesti. Tako je tudi premagana utvara napačne osamosvojitve, ki je bila na začetku zgodovine greha človeškega rodu. Kajti Adam hoče na besedo kače sam biti bog in noče več potrebovati Boga. Očitno je, da »otročstvo« ni odvisnost, ampak tisto življenje v odnosu ljubezni, ki nosi človeško bivanje, ji daje smisel in veličino.

Končno ostaja še vprašanje: ali Bog ni tudi mati? Obstaja primerjava božje ljubezni z materino ljubeznijo: »Kakor mati tolaži svoje sinove, tako vas jaz tolažim« (Iz 66,13). »Ali more žena pozabiti svojega dojenčka, mati svojega ljubega sina? In celo če bi ga ona pozabila: jaz te ne pozabim« (Iz 49,15). Posebno presunljivo pride do izraza skrivnost materinske božje ljubezni v hebrejski besedi *rah^amīm*, ki dejansko pomeni »materino naročje«, a nato označuje božje sotrpeljenje s človekom, božjo sočutnost.

Organi človeškega telesa v stari zavezi vedno znova označujejo človekove osnovne naravnosti ali tudi božje čutenje, podobno kakor sta *srce* ali *možgani* tudi danes še izraza o našem bivanju. Na ta način stara zaveza bistvenih osnovnih naravnosti bivanja ne

ponazarja abstraktno pojmovno, ampak v slikoviti govorici telesa. Materinsko naročje je najbolj neposreden izraz za notranjo medsebojno stkanost dveh bitij in za naklonjenost do odvisnega šibkega ustvarjenega bitja, ki je po telesu in duši popolnoma zavarovan v naročju matere. Slikovita govorica telesa nam podarja tako globlje razumevanje božjega čutenja do človeka, kakor bi to omogočala vsaka pojmovna govorica.

Če je v govorici, ki jo izoblikuje človekova telesnost, materinska ljubezen vtisnjena v božjo podobo, vendarle hkrati velja, da Boga nikoli ne označujemo in nagovarjamo kot mater, niti v stari niti v novi zavezi. »Mati« v Svetem pismu ni naziv za Boga. Zakaj? To moremo le tipajoče skušati razumeti. Seveda Bog ni niti mož, niti žena, ampak je ravno Bog, Stvarnik moža in žene. Mater-božanstva, ki so obdajale Izraelsko ljudstvo kakor tudi Cerkev nove zaveze, kažejo podobo razmerja med Bogom in svetom, ki popolnoma nasprotuje svetopisemski podobi o Bogu. Omenjena božanstva vedno in seveda neizogibno vključujejo panteistične zamisli, v katerih razlika med Stvarnikom in stvarjo izgine. Bit stvari in ljudi se iz tega zornega kota nujno javlja kot izžarevanje iz materinega naročja biti, ki se izrodi v mnogovrstnost obstoječega.

Nasproti temu je bila in je podoba o Očetu primerna zato, da izrazi drugačnost Stvarnika in stvari, nedotakljivo vzvišenost njegovega stvariteljskega dejanja. Samo z izključenjem mater-božanstev je mogla v stari zavezi dozoreti podoba o Bogu, čista presežnost Boga. A tudi če ne bi mogli navesti popolnoma obvezujočih utemeljitev, ostaja za nas molitvena govorica celotnega Svetega pisma obvezujoča. V njej, kakor rečeno, kljub velikim podobam o materinski ljubezni vendarle »mati« ni naziv za Boga, s katerim bi Boga nagovorili. Molimo, kakor nas je Jezus naučil moliti na temelju Svetega pisma, in ne kakor nam pride na misel ali nam ugaja. Samo tako molimo prav.

Končno moramo premisliti še o besedi »naš«. Jezus je mogel z vso pravico reči »moj Oče«, ker je on resnično edinorojeni Božji Sin, enega bistva z Očetom. Mi vsi pa moramo reči: naš Oče. Samo v občestvu učencev moremo Bogu reči Oče, ker samo v občestvu

z Jezusom Kristusom zares postanemo »božji otroci«. Tako je ta beseda »naš« na vso moč zahtevna: od nas zahteva, da izstopimo iz zaprtosti svojega jaza. Od nas zahteva, da se izročimo v občestvo drugih božjih otrok. Od nas zahteva, da odtrgamo proč tisto, kar je zgolj lastno, kar nas ločuje. Od nas zahteva, da sprejmemo drugega in druge – da zanje odpremo svoje uho in svoje srce. S to besedo »naš« izrečemo privolitev živi Cerkvi, v kateri je hotel Gospod zbrati svojo novo družino. Tako je očenaš hkrati osebna in povsem cerkvena molitev. V molitvi očenaša molimo s svojimi srci, a molimo hkrati v občestvu s celotno božjo družino, z živimi in umrlimi, z ljudmi vseh stanov, kultur in ras. Očenaš nas napravlja za eno družino onkraj vseh meja.

Na osnovi besede »naš« zdaj razumemo tudi nadaljnjo oznako: »ki si v nebesih«. S temi besedami Boga Očeta ne prestavimo na kakšno daljno zvezdo, ampak izrekamo, da mi, ki imamo različne zemeljske očete, vendarle vsi prihajamo od enega samega Očeta, ki je merilo vsakega očetovstva in njegov izvor. »Poklekujem pred Očetom, od katerega izvira vsako očetovstvo v nebesih in na zemlji,« pravi sveti Pavel (Ef 3,14s). V ozadju slišimo Gospodovo besedo: »Nikogar na zemlji ne kličite svojega očeta, kajti samo eden je vaš Oče, ki je v nebesih« (Mt 23,9).

Očetovstvo Boga je resničnejše kakor človeško očetovstvo, ker imamo navsezadnje svojo bit od njega; ker je vekomaj na nas mislil in nas hotel; ker nam podarja resnično, večno Očetovo hišo. Če zemeljsko očetovstvo ločuje, tedaj nebeško zedinja: nebesa pomenijo tisto drugo božjo višavo, iz katere mi vsi prihajamo in h kateri naj bi se vsi bližali. Očetovstvo »v nebesih« nas usmerja na tisti večji »mi«, ki presega vse meje, poruši vse zidove in ustvarja mir.

Opombe

¹ Reg Ben 19,7.

² CIPRIJAN IZ KARTAGINE, *Domin* or 2.

³ KOLVENBACH, *Der österliche Weg*, 65s.

⁴ SCHNEIDER, *Das Vaterunser*, 10.